

קורט טוכולסקי: "לדבר – לכתוב – לשתוק"

הרמן הארמאן

מי אינו חפץ להיות לקרבנם?
קיראו להם: החביבים המתוקים...
הבו להם סוכריות וממתקים...

ואם אתם חשים
בבטנכם, אנשים
אח פגיונו של היטלר, עד הניצב התם:
פשוט נשקו לפשיסטים, נשקו לפשיסטים
נשקו לפשיסטים באשר אתם פוגשים אותם.

בתים אלה נהירים למדי. הם מצליפים על סבלנותה של הרפובליקה אל מול ההתקפה המאיימת מימין. אך הפזמון החוזר מרחיק לכת עוד יותר ומצביע בהסתר על ניגוד פוליטי יסודי אשר, כפי שידוע לנו היום, הביא לשלב הסופי של רפובליקת ויימאר: הסיכסוכים בין הפלגים השונים בתוך תנועת הפועלים, למעשה המדיניות מסמרת השיער של המפלגה הקומוניסטית. מפלגה זו הזמינה את מעריציה – מתוך חוסר הבנה של המצב ההיסטורי – לטפל במפלגה הסוציאל-דמוקרטית, אשר לפי הגדרתו של סטלין היא "האח התאום של הנצינול-סוציאליזם". הסיסמה קראה: "הכו בסוציאליפשיסטים בכל מקום שתפגשו בו". תוצאתה של מדיניות מבובלת זו ידועה לכל. תנועת הפועלים המפוצלת נאלצה בשנת 1933 להשאיר את השלטון בתוך הרייך בידי הפשיסטים "האמיתיים" ללא מאבק; גורל הרפובליקה הגרמנית הראשונה – ועמה גורל תנועת הפועלים הרפורמיסטית כמו גם זו הקומוניסטית – נחרץ.

ארבעה כינויים ספרותיים

את טוכולסקי לא עצר דבר. כל אמצעי ספרותי התאים להוקיע פגמים, לחשוף מורך לב פוליטי או להזהיר מפני שלום בית מדומה. בכל מקום או בכל צורה שבהם בחר טוכולסקי להשמיע את קולו, מובטח היה כי יישמע. כי לא רק לתמליליו של קורט טוכולסקי ציפו הקוראים הרגילים בקוצר רוח – גם אם היו אלה חתומים בידי פטר פנתר, תיאובלד טיגר, קספאר האזור או איגנאץ ורובל (Wrobel), ידעו הכל כבר מזמן כי מאחורי ארבעת הכינויים הספרותיים מסתתר האחד והיחיד. לא רק קוראי העתון

קורט טוכולסקי (Tucholsky) היה משורר, עתונאי, פובליציסט – ופולמוסן. התואר פולמוסן כשלעצמו אינו תיאור מקצוע; אבל לגבי טוכולסקי המקרה שונה. הוא היה רב-אמן הפולמוס, והוא התפלמס בלהט כזה עד שאפשר לומר כי הפולמוס היה מקצועו הרגיל. בכל זאת, הוא היה יותר מכך: הוא היה איש מוסר בזמנים קשים. בדיחותיו, הריטות משפטיו והצליל החד של הסאטירות הנשכניות שלו שבו את בני דורו, ועדיין שובים כיום את קוראי "קובץ היצירות" שלו. מעבר לזה, היה קורט טוכולסקי מושג. לאלה שנולדו אחריו – התגלמות של מבקר חברתי חריף ובלתי משוחד, אשר כתב ופירסם בציבור מה משמעותם של תולדות רפובליקת ויימאר בעיניו: דרך שהובילה ישירות אל האסון. הוא נטל לעצמו חירות בטיפולו לא רק בצורה הקלסית של העתונאות הפוליטית: תחת עטו הפכה אף שירה לספרות מאירת עיניים. הליריקה של אותו יום, עכשווית, תוססת ומאשימה, כתובה עבור העתון, יצאה כנראה בקלות מתחת ידו. ברם החרוזים לא היו קלי משקל כלל וכלל. הנה דוגמה משנת 1931:

שונים על הדרך פזורות
טפלו בהן בערינות ובאהבה למשמר,
אל תבהילו אותן – כה עדינות!
עליכם להקיפן בענפי התמר
תוך התחשבות בתכונות!
שירקו לכלבכם בנכחו:
נשקו לפשיסטים באשר אתם פוגשים אותם.

כאשר באולמותיהם הם מסיתים ומתגרים,
אימרו: "כן ואמן – ברצון!
הנני לפניכם – הכו עד אהיה לגזרים!"
ואם הם מרביצים, שבתו אל עליון,
שהרי להרביץ – עיסקם!
נשקו לפשיסטים באשר אתם פוגשים אותם.

ואם הם יורים – שכה אחיה,
החיים לכם כה יקרים, האמנם?
הרי זהו שייגון פציפיסטי מוטעה!

אוסייצקי איפשר ב"1929 לפרסם את המאמר "דברי אוויר מעולם התעופה הגרמני", פרי עטו של מומחה, אשר הכיל רמזים על הצטיידות סודית של הצבא. בית המשפט בלייפציג גזר את דינו לשנה וחצי מאסר בעוון בגידה במולדת. כאשר — במהלך תקופת המאסר — הוגש כתב אישום שני, שקל טוכולסקי לשוב ולעמוד לצד חברו. אך הוא לא הגיע לברלין, גם לא בעת המשפט, החלטה אשר עינתה אותו מאז ועד סוף ימיו. אבל על כך — מאוחר יותר.

"פנתר לדוגמה"

עד כה הצגתי את טוכולסקי מתוך החיים, לשון אחר — בשיא הקריירה העתונאית והספרותית שלו. נראה שהגיע הזמן להוסיף מי היה טוכולסקי ומהיכן בא. קורט טוכולסקי נולד לסוחר היהודי האמיד אלכס טוכולסקי ואשתו דוריס ב-9 בינואר 1890 בברלין, ליתר דיוק — ברלין, רובע מואביט, רח' ליבקר 13. הוא היה המבוגר בין שלושת ילדי טוכולסקי. הוא החל ללמוד בשטטין, לשם נקלעו הוריו לתקופה קצרה. בשובו לברלין החל ללמוד בתיכון הממלכתי הצרפתי, אשר מאוחר יותר היה לתיכון המלכותי על שם וילהלם. בתי הספר היסודי והתיכון היו בהחלט לא אהובים על טוכולסקי. בעקבות פגישת מחזור משנת 1925 הוא חיבר רשימה ארוכה, ובה הצהיר בלי ללכת סחור סחור:

השנים האבודות ... לא, לא היכו אותנו. זה גם לא היה רומנטי, איש לא ירה בעצמו למוות אם נשאר כיתה, ויקיצת אביב כלל לא היתה בעולם המושגים שלנו. זו התעוררה ממילא אצל כל אחד ואחד בעדינות, והושכבה לתנומה כך או אחרת ... אולם הם גולו מאתנו את שנותינו — דמי הלימוד אבדו, וכך גם השנים.

דברים אלו נשמעים לא רק מרירים; נוספה אליהם גם מידה של שנינות ואירוניה כאשר הוא מתאר את מצוקות תקופת ההתבגרות. את תעודת הבגרות קיבל טוכולסקי ב-1909 כתלמיד אקסטרני, לאחר לימוד באופן פרטי. עוד באותה שנה נרשם לפקולטה למשפטים של אוניברסיטת ברלין. סמסטר אחד למד בקיץ 1910 בזינבה וב-1914 הוא הצליח, לאחר כשלון בפעם הראשונה, לעבור את בחינות הדוקטורט שלו.

כבר בתקופת הלימודים ביצע טוכולסקי תרגילים ראשוניים בתחום הכתיבה. העתון הסאטירי הברלינאי "אולק" ("Ulk", "קונדס") אפילו פירסם טקסט קצר של בן השבע-עשרה: "אגדות", אולם ההצלחה הגדולה הראשונה נפלה בחלקו רק בזמן שהיה צריך בעצם לעסוק בחיבור עבודת הדוקטורט שלו. בשנת 1912, בהיותו בן 22, הופיע "ריינסברג, ספר תמונות לאוהבים". המבקרים והקהל — באותה מידה — גמרו עליו את ההלל. הם התענגו מהשובבות המבודחת והטבעיות שבהן מבצעים "זאבלה" ו"קליר" את מסע הנאהבים הנסתר שלהם. תוך זמן קצר נמכרו 50,000 עותקים של הספר.

טוכולסקי עדיין לא סיים את תקופת לימודיו כאשר זיגפריד

נברו בין דפי "וולטבינה" (בימת העולם), העתון אשר עבורו כתב טוכולסקי ברציפות משנת 1913 (בעת ההיא הוא הופיע תחת השם "די שאובינה" — "בימת הראווה") — גם פקידי הצנזורה קראו דפים אלה בעיון, אם לא בעיון-יתר. טוכולסקי היה שייך למעשה ל"בחורים חסרי המולדת" (מותקף לא רק מהימין), או — אם להשתמש במושג מודרני — "מלכלכי הקן". מערכת המשפט של ויימאר, בעלת העין האחת, באה חשבון עם אלו אשר היו מבחינה משפטית, אחראים לעתונות. כך רדפה את קרל פון אוסייצקי (Ossietzky), המר"ל של "וולטבינה", אך התכוונה לעתון ומגמותיו. משווריה, לשם היגר טוכולסקי כבר בשנת 1928, הוא מדווח: "קרל פון אוסייצקי הולך למאסר בן שמונה-עשר חודש היות שהממשלה רוצה להתנקם בוולטבינה, בכל מה שנכתב כאן במשך שנים. אוסייצקי הולך למאסר לא רק באשמת העתונאי שכתב את המאמר המפליל, אלא באשמת כל חבריו לעבודה. גזר דין זה הוא החשבון שמגישים הגנרלים."

קורט טוכולסקי בתצלום מימיו הטובים

— אותה נטייה אישית אשר מנעה ממנו במשך כל חייו להיות הוא עצמו? האם הישיבה בין כל הכיסאות — אשר כידוע היא ישיבה מאוד לא נוחה — היתה ביטוי של חולשה אינדוידואלית, של משבר זהות? הביוגרפים מתנצחים ביניהם על המניע והעילה. העובדה היא כי ניכר היה בעליל שטוכולסקי לא ראה עצמו מוכשר להתמיד לאורך זמן, אף לא בחייו הפרטיים באמצעות קשר יציב עם אשה אחת (שתי מערכות נישואין נכשלו). ייתכן שהאם הקפדנית, אשר גילתה מעט מאד הבנה בהתפתחות ילדיה, היא שהטביעה את חותמה על קורט הצעיר, שכן לאחר מות האב האהוב עמדה היא בראש המשפחה. טוכולסקי השיב לעצמו ולקוראיו קודם כל תשובה פשוטה ומתקבלת על הדעת: "שבועון קטן אינו רואה באהדה ארבע פעמים את שמו של אותו אדם באותו שבוע, וכך מתוך הלצה, נוצרו הדמויות המפוכרות הללו." אלא מאי, נותרת שארית מסתורית. ראוי להישמר מלקרוא את תמליליו הספרותיים כחיבורים ביוגרפיים. הוא לא היה הסטודנט וולפגנג מ"ריינסברג" או המספר האני מ"גריפסהולם". עתה יש לשאול כיצד סייעה לו בכלל עבודתו כסופר בבניית זהותו כאמן.

אפשר היה לתפוס אותו במלה הכתובה: הלצה, סאטירה, לגלוג ומשמעות עמוקה היו סימני ההיכר של הפרוזה שלו, אשר אני, אם יורשה לי, הייתי מציינם ככתיבה מדברת. רוצה לומר, הטקסטים של טוכולסקי ממאמר עתונאי, מסה, שירה, עד לרומן עמדו תמיד ביחס בלתי אמצעי למה שאנו מכנים "הפה הגדול הברלינאי". הוא הסתכל על פיות העם, הוא דיבר בשפתם. יתר על כן, הוא נכנס לתוך הגיונה של שפת היומיום. העובדה שהשתמש בניב הברלינאי איננה הגורם המכריע, אלא העובדה שהוא גילה ושלט בסקרנות ובאמירות גלויות הלב, הבאות לידי ביטוי בניב זה — לעומת המציאות הבלתי מאופרת. הכישרון להעניק ביטוי ספרותי-פובליציסטי לנקיטת עמדה של כרף-ענק — הוא שעשה אותו לסופר ברלינאי גדול.

ניתן להרהר עד כמה הפניית העורף של טוכולסקי לגרמניה, לברלין, תרמה לשבר בתוך ישותו האמנותית. הוא אמנם עקב מהינדאס (Hindas) אחר ההתרחשויות בגרמניה, העיר את הערותיו, מתח ביקורת ופגע בפרות קדושות של הפוליטיקה. בהקשר זה ראוי לציון מיוחד ספרו התוקפני ביותר, שנערך בידי ג'ון הרטפילד (Heartfield) — "גרמניה, גרמניה מעל לכל", שהעלה את חמתם של אנשי המחנה השמרני כמו גם של אנשי הימין הקיצוני. טוכולסקי העז ללעוג לאלה שנחשבו עמודי התווך של החברה: בית הנבחרים, בתי המשפט או הצבא. תמונות ומילים חשפו את אשר מאחורי הקלעים. וגילו ללא רחמים מה מסתתר מאחורי הטבע הגרמני. אך מה שבעיני האחד היה חילול שמה של גרמניה — היה בעיני האחר שיגרה ללא תוצאות. היום תמונה בעינינו העובדה שהרברט ירינג טען נגד טוכולסקי — לרגל הופעתם של פירסומים אלה בשנת 1928 — כי סיפק פולמוסים ללא הסתכנות כאשר יצא "במהלומות, תמיד באותם הנושאים, תמיד נגד אותו צבא, נגד אותו מימסד משפטי, אמנם בתיאור אופייני מאוד, קולע

יעקובסון לקחו ל"שאובינה". יעקובסון, אשר יסד את כתב העת שלו בשנת 1905 בהיותו בן 25, נחשב לאחד המבקרים המוכרים ביותר של התיאטרון הברלינאי, ובו מצא טוכולסקי מישהו שהיה גדול ממנו. הוא העריך אותו:

וכך אני נעמד על רגלי האחוריות, נוהם כהנאה, מתרומם כלפיך, אתה אשר שיטת נגדי עלי כמות, בספרים ובחינוך. האם אי פעם עשיתי משהו למישהו? ואם כבר עשיתי, האם נשכתי אי פעם? ואם נשכתי — האם לא ניקיתי תמיד את הפצע בלקיקה? כקיצור: פנתר לדוגמה. הוא [פנתר זה — המתרג' רוצה למרות הכל להודות על הכלוב היפה, כי בו הוא חש עצמו נוח כל-כך.

יעקובסון היה לו למדריך ויועץ. הוא המריך אותו לגלות את כישרונותיו הרבים והשונים. בין אם כתב על תיאטרון, קולנוע או ספרות, התגלה טוכולסקי כמבקר תרבותי משופשף. רק במלחמת העולם הראשונה, שבה שירת קודם בארצות הבלטיות ואחר כך ברומניה, התרחבה נקודת המבט שלו בהתמדה לעבר הביקורת החברתית. יעקובסון הפך את ה"שאובינה" ל"וולטבינה" גם תחת השפעתו של טוכולסקי; השבועון הפך לביטאון של ביקורת חריפה והיה לשם נרדף, עד היום, לעתונות מחנכת ובעלת מחוייבות. תיאודור וולף, המו"ל של "ברלינר טגבלט", העניק לטוכולסקי אתנחתא בת שנתיים: בתקופה זו, מ-1918 עד 1920, היה לעורך הראשי של ה"אולק". טוכולסקי נשאר נאמן ל"וולטבינה" גם במשך זמן זה — אפילו בתקופה שבה עבד בהתנדבות בבנק. ב-1924 נסע טוכולסקי ככתב ה"וולטבינה" וה"פוסטישה צייטונג" לפרוץ וחזר לגרמניה רק במסגרת ביקורי בית. כאשר זיגפריד יעקובסון נפטר במפתיע בשנת 1926, היה טוכולסקי למשך עשרה חודשים המו"ל האחראי, עד שאוסייצקי החליפו. מובן מאליו שהמשיך בתפקיד הפובליציסט המעורב פוליטית — איגנאץ ורובל המתעמת עם שאלות התקופה — כשם שהמשיך לעקוב אחרי התפתחות התיאטרון בתור פטר פנתר או תיאובלד טיגר ולהתעניין בתופעות ספרותיות חדשות. טוכולסקי, תחת השם קספאר האזור, נעשה בשנים הבאות סופר ומסאי. הוא היה לסופר של הוצאת הספרים רווולט (Rowohlt). בשנת 1928 הופיע הספר "עם 5 כוחות-סוס", ב-1930 — "חיוכה של המונה ליוה", ב-1931 — "למד לצחוק ללא בכי" ו"טירת גריפסהולם", הרומן שבו הצליח לסגור מעגל עם "ריינסברג" — היצירה שבה זכה להצלחתו הספרותית הראשונה.

"סכיזופרניה עליזה"

השמות שבהם השתמש טוכולסקי מסמנים את התחומים השונים של כשרונותיו הרב-צדדיים. חילופי התפקידים, החלפתם של אמצעי הסגנון — אלה דרשו כנראה יותר זהויות כדי לערוב להתחמקות מתוך שפה אחת ולשקיעה באחרת. טוכולסקי עצמו כינה פעם את משחק המחבואים הזה "סכיזופרניה עליזה". איפיון זה ראוי לתשומת לב, בפרט כאשר מתבוננים בסופו העגום של קורט טוכולסקי. האם אין הוא מכנה כאן — במודע או שלא במודע

חש אוסייצקי על כשרו כאשר בשנת 1932, לאחר משפט שני בגין העלכת עובד ציבור, בעת פרידה מחבריו בחזית בית הסוהר של טגל, לא היה טוכולסקי ביניהם. טוכולסקי האשים את עצמו לאחר מכן. בחיבורו המכונה "יומני-Q" ("Q") הוא קיצור של הגרמנית "ich quatsche" — "אני מקשקש") הוא רשם בדצמבר:

העניין פשוט מאוד: יש לי מצפון רע. שאלת "גרמניה" עבורי נפתרה — אינני שונא את הארץ, אני בו לה. אבל במקרהו של אוסייצקי לא באתי, נכשלתי אז; היתה זו תערובת של עצלנות, פחדנות, גועל ובוז — ובכל זאת הייתי צריך לבוא. שזה לא היה עוזר, ששנינו היינו נידונים, שהייתי אולי נופל לתוך הטלפיים של החיות האלה, כל זה ידוע לי — אבל ישנם שרידים של רגשי אשמה.

אוסייצקי נפטר, אם אפשר להתבטא כך, שנתיים וחצי אחרי טוכולסקי כתוצאה ממאסר במחנות הריכוז, עינויים והשפלות שאותם נאלץ לשאת בגרמניה הנאצית.

אף על פי שטוכולסקי עזב מרצונו, בשנת 1924, את גרמניה, היתה שהותו בשוודיה משנת 1933 לגלות שלא מרצון. בעלי השררה הפשיסטים גירשו מחוגי האמנות והספרות, המדע והפוליטיקה את כל בעלי השם והרמה של האינטליגנציה הגרמנית. יציאת מצרים זו בקנה מידה כה גדול, היתה התוצאה של ניהול המדיניות החדשה של אנטישמיות ושרירות לב פוליטית. אלה אשר לא עזבו, לא רצו או לא יכלו לעזוב את גרמניה — שילמו על כך בחייהם. טוכולסקי היה אולי אחד הראשונים שהמשטר היה בוחר להפגין בו דוגמה מפחידה. הוא הושמד באופן סמלי — היות שהוא עצמו לא נכח עוד שם. ב-10 במאי 1933, כאשר החלה תנועת הסטודנטים הגרמנית להשביע את הרוח הגרמנית בכך ששרפו בפרהסיה את מה שכונה אז "לא גרמני" — היו גם ספריו של טוכולסקי בין החומר הנדון לשריפה. אותו ואת אוסייצקי כיבדו באימרת אש מיוחדת להם: "נגד חוצפה ויומרה. בעד יראת כבוד והוקרה לרוח העם הגרמני בת האלמוות — טוכולסקי, אוסייצקי".

ב-23 באוגוסט 1933 הודיע "העתון הרשמי של פרוסיה והרייך הגרמני" על שלילת האזרחות של טוכולסקי. הוא נמצא בתכרה מכובדת למדי, שכן הרשימה הכילה בין היתר את השמות הבאים: רודולף ברייטשטייד, הלמוט פון גרלאך, אמיל גומבל, אלפרד קר, היינריך מאן, ליאופולד שורצשילד וארנסט טולר.

נגד ה"יידישה רונדטאן"

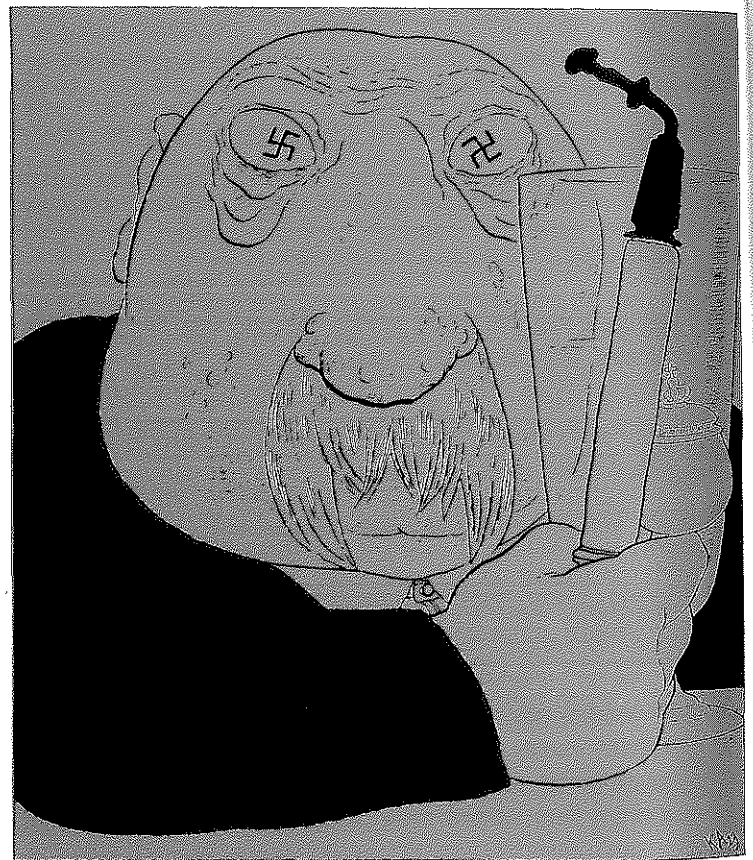
בה בשעה שהאיש הנ"ל ניסו בגלות לעסוק במקצועם, למרות התנאים הקשים, העריך טוכולסקי את סיכויו בספקנות. הוא הרגיש את עצמו "כסופר שהקיץ עליו הקץ". "אי אפשר לכתוב כשרק בזים. — לכתוב, כפי שזה נראה לי, זה עודף כוח. — אין לי זאת עוד, כך אני מתרשם. — לעולם לא אוכל לכתוב בשפה אחרת ... להוציא חריגים, הרי זה לא הולך. — צורכי הדיווח שלי שואפים לאפס."

השתיקה היא אולי התגובה הנכונה היחידה לניצחון הפשיזם

מאוד ומבדח מאוד. בשביל הדור שכא אחריו הדבר חסר חשיבות מי מהם היה קרוב יותר לאמת ההיסטורית. ההומור החד של טוכולסקי, על כל פנים, פגע במטרה כאשר הציב על הכוונת את קברניה של הרפובליקה הצעירה. "הומור" כתב פעם טוכולסקי, "מבוסס לעתים על התכונה של בני אדם, אשר נשאים קרים — כאשר ההמון משתולל, ואשר כועסים — במקום שהרוב אינו מוצא בו דבר."

גלות שלא מרצון

אפילו גישה מתונה זו הועמדה במבחן קשה לנוכח ההתפתחויות בגרמניה. באופן ברור ביותר נחשבה כל צורה של הומור בעיני בעלי השררה ובעלי המלה במדינה לפשע "נגד הרוח הגרמנית". כמכתב הברכה לאוסייצקי לאחר גזר הדין בגין בגידה במולדת, אשר הוזכר לעיל, נאמר: "העונש היה ונשאר לא יותר מניצול הזדמנות רשמית להחטיף לחוג של סופרים אשר אינם נוחים לממשלה. החברים לעבודה והקוראים של 'יולטבינה' אכן עשו דבר אשר גירה את היריב הפשיסטי עד דם: כאן צחקו עליו. כאן צחקו כאשר אחרים רעמו." עד כמה מסוכנת היתה פרובוקציית צחוק זו,

צלביהקס בעיניים — האיום על גרמניה בשנות ה-20, טוכולסקי כה הקדים לחוש בו. איור מתוך עתון ההומור "סימפליציטמוס"

כל תועלת מכך שחישג אליהם ותגיש להם את ידך. הם אומרים: מה הוא מתחזף עם הטרחנות היהודית שלו? אין כל טעם בחיים או מוות בשבילם. הם אומרים: הוא יהודי.

אילו מסקנות הסיק וסרמן ממשפטים אלה, אשר את הדפסתם איפשר כבר בשנת 1921? אף לא אחת, כפי שקבע טוכולסקי בזעם. והאם למדו משהו בינתיים? לא ולא. טוכולסקי הוקיע את הסבל השקט שבו התכוננו היהודים אל גורלם ההולך וקרב.

ארור כפול שלוש האלם הזה! אין בה כל הרר, אין זו התמסרות נוצרית לסבל, היא איננה דבר פרט לאטימות מטופשת, שפלות קומה; עבדים הם אלה המקבלים התנהגות זו בתוך תוכם. העתון היהודי המטונף שלהם "ידישה רונדשאר" בכרליץ ציטט נאום של פלוני-אלמוני בשם בוכה (Boche) האומר: "אין לנו דבר נגד היהודים. נאלצנו רק להתגונן כי היתה להם השפעה גדולה מדי. נו, אם הם מבינים אותנו — הרי אנו משאירים אותם בחיים...." והם מבינים! אהו, ועוד איך מבינים: "בסיפוק עמוק" כותב העלון של הארונים היהודים, "אנו קובעים שמה שנאמר כאן בחוגים רשמיים — שהיהודים יכולים להרוויח את לחמם כעובדים ושכירים, ואנו מקווים שבעתיד..." כלומר — בעיטה. זאת אומרת שהזכויות שהיו להם מקודם אינן מגיעות להם כלל, שהרי הם אינם חשים בחסרונו.

כאמור, נראה אולי שמלים אלה נובעות מן השנאה העצמית היהודית, אך מצד שני הן גם מביעות בוודאי דאגה עמוקה לנוכח הנכונות קלת הדעת לתת אמון בדיבורים והבטחות ריקות מתוכן. ההיסטוריה הצדיקה את טוכולסקי באופן מחריר.

בדידות — וחוסר תועלת

מצבו האישי של טוכולסקי הפך למאיים יותר ויותר. מחלה, בעיות כרוניות באפו, אשר בעטיין נותח במהלך 1934/35 חמש פעמים, וכאבי ראש מתישים, דרדרו את בריאותו למצב מעורר רחמים. ברם מחלה אחרת, זוחלת, היתה בעלת השפעה חזקה עוד יותר: בדידות — אשר אליה התלוותה הרגשה מתגברת והולכת של חוסר תועלת. אחד הרישומים האחרונים ב"יומן Q" בדצמבר 1935 מנוסח בזו הלשון: "זה שהרסתי לעצמי את החיים — ידוע לי. שזה אינו רק אשמתי שלי — ידוע לי."

ביום 21 בדצמבר 1935 נפרד קורט טוכולסקי מרצונו מחייו. הוא קבור במאריפריד, לא הרחק מטירת גריפסהולם שבשוודיה. השלבים של חיים גרמניים — קורט טוכולסקי — שבאו לידי ביטוי בסיסמה "לדבר — לכתוב — לשחק", הגיעו לקיצם...

מגרמנית: אלדד זלצמן

בגרמניה, כך לפחות ראה זאת טוכולסקי: "שעולמנו בגרמניה אינו קיים עוד — בוודאי איני צריך לספר לכם", כתב לוואלטר הונקלבר. "ולכן, דבר ראשון — אני בולם את פי. לא שורקים נגד אוקיינוס."

ללא גוזמה ניתן לכנות את טוכולסקי כיריב הנחרץ ביותר של העתונות הגרמנית בגלות כנגד היטלר. "יש לראות את המצב כמו שהוא: העניין שלנו אבוד. במקרה כזה על אדם הגון לפנות את הבמה. לכן אתה יכול לכתוב מחזות, ולכן אני יכול לכתוב ספר. אבל הסיפור ההוא [עתונות בסגנון 'וולטבינה'] נגמר. ובאשר לצורך הכפייטי והמטופש הזה להמשיך — רק 'כי הרי חייבים לחיות'... ובכן, אני רואה את הצורך בכך."

טוכולסקי חש אפוא את הסוף, אותו סוף שבא על ההיסטוריה הגרמנית עם עלייתו של היטלר לשלטון, כהלם ועם זאת כתבוסה של דור שלם של אינטלקטואלים, אשר רצו לפעול נגד הקטסטרופה המאיימת על ידי הבהרה פוליטית בהתבטאויות פומביות — ונכשלו. הלם זה קנה לו אחיזה עמוקה, והוא עתיד היה להתחזק עוד יותר. "קיבלנו כל כך הרבה מכות, כפי ששום מפלגה שכל קלפי הניצחון בידיה לא קיבלה במשך זמן רב. מה עלינו לעשות עתה? עכשיו יש מקום לחשבון נפש נמרץ ובלתי מתפשר. עתה אנו חייבים — כאשר אנו מודעים לסכנה המגוחכת שהעניין ינוצל לרעה — לנקוט ביקורת עצמית שחומצה, לעומתה, תיראה כמי סבון. ומה קורה במקום זאת? במקום ביקורת עצמית והתכנסות עצמית אני רואה 'אנו הגרמניה הטובה יותר' ו'הדבר הזה אינו כלל גרמניה', ודברי הבל כגון אלה."

מבטו המפוכח של טוכולסקי נפל על בעיה אשר עמדה בפני כל מהגר: האם יש להיכנע בפני ההיסטוריה — או להילחם נגד הפשיזם הגרמני בעזרת מלים שאינן עוזרות ואולי הן אפילו חסרות תועלת? טוכולסקי ענה על שאלה זו לעצמו באופן חד משמעי. הוא התפכח לנוכח הניסיון של ויימאר, אשר הוכיח לו את חוסר השפעתה של המלה לעומת העוצמה הממשית. בספקנות ולעתים בלהט של קדושה הוא מנה את כשלונותיהם וטעויותיהם של הסופרים שיצאו לגלות. ברם, בכך לא סגי. בעקשנות הגובלת בשנאה עצמית יהודית, הוא גינה כל ניסיון של בני דתו להגיע קודם כל להסדר עם הפשיסטים, לפחות בגרמניה. הוא מצטט מתוך הסכמה את יעקב וסרמן:

זו ברכה לבטלה, להשביע את עם המשוררים והוגי הדעות בשם המשוררים והוגי הדעות שלו. כל דעה קדומה שסולקה, מחזירה — כמו הפגר המצמית תולעים — אלפי חדשות מדי יום ביומו. אין כל טעם בהגשת הלחי הימנית לאחר שסטרו על השמאלית. הדבר אינו גורם להם ולוא במקצת למחשבה שנייה. הדבר אינו נוגע כלל ללבם ואף אינו מפרקם מנשקם: הם סוטרים גם על הימנית ... לא תצמח